

Октябрьның тугунун адаа-биле

Октябрь революциясы биле чер кырыга тайбыз аныгатымыз деп сурагыз америк чогаалчы болгаш хой-пийти айкалдакчы Альберт Кап меддеген. Совет күрүне бодунун төртүтүнгөн үшүндө бээр-ле бүгү делегейге кезеде-ле тайбызны камгалакчы болуу келтирип ол дээрге тоотугуу факт-тыр. Ленинниң идеяларына кижизинтиген совет кижилери бүгү күндө тайбыздан үнөтүп чүве чок.

Фашизм чыдаа шаарына Октябрьниң төртүтүтүшү шыгарганга ролду ойнаан деп, А. Кап уламчылаан, Чогу-м Совет Эвилели чер кырыга тайбызны камгалакчы болуу тургускан болгаш тургусканга эмгектен алган. Бистин хушкеринде Совет Эвилелиниң тайбызга ынакчылыгы политикамын тодаргай илгерилештирсе болза, делегейниң дүшкүрүчүлүгү чорууну чаварышкыны хандыктарына уланган оон дашгыш политиканы устанышкыны бодун турар. Кижиз бүгү күндө тайбыз байдалына чурттаар эргезин хоойтууду алаат чүрүм-биле сузак көргөн чурт кижилер төрөгөн интилекчилер тургускан. Уруг Октябрьниң 60 чылы оюну бүгү күндө хууза алган чаа Совет Эвилелиниң оо устанышкыны хоойду шыгар күштүг бодурушунан, ону быжылган турар.

Уруг Октябрь бистин чүс чылымын бодунуштарынын арамында төп черлериниң бирээни эрте бутаар элек турар. Кижиз төрөгөн тоотугууну хоойду делегейге камгалакчы болуу үчүн салдыры чедирген Совет революцияның элдер-дузанын «делегейге салган оон хүнерде дээрден ооно оон артык кылдар тодардыр арта чок деп, «Франция—ССР» интилекчилер чыгыш секретари Раймон Русса меддеген. Чаа амьдралдын 60 чылыны дургууна совет уруг кедерей уруг оркуну артык. Оо үениң дургууна ССР хокудангай чурт тургандыгын фашизмниң ашкан тилеккегө шийтиривит ролду ойнаан уруг күрүне болу берген дээрден ам ССР-ниң дайыштары бестин хууза көрүп турар. Миллион-миллион французтар оларнын демократия болгаш депшиле даш чорудуп турар демиселе-биле чарылбас холбааның Октябрь революцияны Францияның база ССР-ниң удустарын

холбагынын турар найралдын чачыл болган харызааларын чаа үч-чадак кедеревиниң аргазын берген.

Октябрьниң тилекчилер дарлаткан бүгү удустарынын мурунуга боттарынын бугу эргезери болган хосталгазы даш, империализмге уду демиселедин делет бодуну аргаларын аяктыган деп, Багдад университетинин профессору Абдель Аза Натбан онаалап меддеген. Совет Эвилели артык чыдарынын дургууна чаа, социализм демократияның быжык үндөшүнерин сарып болгаш коммунизмин өндүр уугу оркуну тургузарынын орун-биле улаан-ла бугурунгаран бар чорур. Уруг Ленинниң чурту тайбызны камгалагынын, магадыламы болу берген, чаа дайышкы айкымын чыгардыры даш демиселе турар. Оо чер кырында бүгү-ле удустарга найралдын хоуну сунуп турар. Октябрьниң идеялары дарлатканынын социал база национ хосталышкы даш демиселе сорук кижилер бодун.

Октябрьниң социализм Уруг революциямын 60 чыл оо — чүве совет улаан анос харып бүгү делегейде аяктык чоппарын хой-хой миллион массаларына магадыл хун деп, Кенинниң профва-ледеринин төп организациямын даргазы Фредерик Омидо онаалап меддеген. Октябрьниң тилекчилеринин түдөөлөдө бомбрактын бүгү удустарына азыншыткын база сорук кижилеринин үнер дээр болу берген чаа интилекчилер тургузуу, чаа хевирин күрүне чер кырыга төртүтүгөн. Кижиз кижиз мөөкүр болгаш дараар чорукту кезеде узулган чок кылар даш. 1917 чылдын Октябрьда Россияны аяктык аныгы болгаш күн-ажагы тараачылары эрге-чакырганы боттарынын хоунга алган. Октябрь революцияны тилекчилеринин оонда артык леонизминин тилекчилер олар тургускан 60 чыл оо тоотугуу соруганы олар тургускан чедир үчүстөк дээринин төскү хере-калы болуу турар. Ам Совет Эвилели-тайбызны, хосталканы болгаш депшиле чыгыш төлөткүч, ычанган оон үгертер чыгыш бүгү-ле дарлаткан кижилерин чүрөктөрүн чаа-чаа идеялар-биле долдуруп, бүгү хосталышкы даш демиселе чаа күштерин оларга берип турар.

(СЭТА).

Делегей бо хүннерде

Найырал болгаш кады ажылдажылга

Д.Е.И. (СЭТА). Совет-индий чугалажышкынын үндөшүнерин Индияны хой-пийти удуг оскен ханышкыны-биле хууза алган. Совет Эвилелиниң болгаш Индияны удуругуларын арамыда үр-түндөдүгү сапал-онка солчулгазы болза пин чурттуг совет-индий найыралды болгаш кады аяктыкты аныгы улам хажуудеринче база быжылгангыне, оларын чыгында бот-боттарын билчир чорукту болгаш бугу-ер чорукту калбарыгыне чүтүп турарынын чаа херекчелери болган деп, төп солуннар онаалап меддеген.

Кремльде болган дүштеки шайлашкын үениде СЭКИ ТК-нын Чыгыш секретари, ССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин ийн чурттуг арамыда найыралга-да аяктык харызааларга берген белик үндөшүнерин тайылабыраларын парлакта уламчылашаан. Совет Эвилели-биле кады аяктыкты, күштүг, үлетур талашы-биле сайыраган күрүне болурунче Индияны чүт-күзү оон делет турарына оо казан-ла байыр чедирин чурат деп, «Нав бхарат таймс» солун быжар.

Совет удуругулар-биле Индияны Премьер-министры М. Десаиниң аралашып тунес чугалажышкынар болза, Москвага узураакчылыгынын ийн чурттуг арамында сырын харызааларын чүткө хевээр арттырар анос, харын оларын

улам ийн быжылгыларына бараан болуу узураг деп интилекчилерин быжылган деп, «Индия экспресс» айткан. Чугалажышкынар үениде бүгү делегейге тайбызны быжылган солуга-биле индий-совет политиканы харызааларын ханыладыры ооно күчөгөйи салган деп, «Патриот» солун меддеген. Индия биле Совет Эвилелиниң арамында найырал Азияга болгаш бүгү делегейге тайбызны болгаш турум чорукту доктамаа фактору бооп келген болгаш ыдыг бооп арткан.

Индияны интива херектеринче хамаарыштыр алаа политиканы байдалды оскеришишкынын индий-совет харызааларын калбарыгына калдыр-ла багай салдарыг болбаан деп, «Патриот» быжар. Хамаарышмас ийн удустарын эрге-ажыктарынын интилекчилер чорууну үндөшүнерин оо харызаалар бузулбас. Москвага ийн чурттуг арамында найырал болгаш харызааларын быжылган болгаш кады аяктыкты калбарыгына чаа аргаларын тургускан деп индий информатив агентствелер меддеген.

Совет-индий харызаалар империализмге уду оларын кады демиселит ийн чурттуг удустарын найыралдыга болгаш кады аяктыкты аныгы үндөшүнерин деп, «Нью эйдж» солун айткан. Индия биле ССР-ниң арамында кады аяктыкты чедиринини-биле хоойду турар.

«ССР-ниң улустун эмчиин деп херен демээ. СЭТА. (Чуркту фототелеграф-биле хууза алган).

ДИСПУТ

Бистер, Кызылдын А. М. Горький аттыг библиотеказыны аяктыкчылары хоррайың дээр аныгы фабрикамынга «Хамааты болуу» — сээч хуузагың деп диспутту эрттирдик. Агаа ук бурдурган аныктык икейлеп киркип, бистер өөрүп четтиргенин база илертин.

Дээр аныгы фабрикамынга баргаш, бистер диспутту аагың дүшүр ливература-лары номчукчуларга самалдадык. Блангья А. Агнонскиниң «Дилеп чоруту», В. Томлинскиниң «Кижилер арасына» деп номнарында анык кижилерин эргелерин болгаш хуузагыларын уран-чечен ар-га-биле нөгүсүнерин дын-кычыларга чугалаан бис. В. ДУЛОВА, библиотекарь.

«ТӨРЭЭН БУЛУҢУМДА» деп Сенда-Баир Уйунзайны чурган чургуу.

Араганың үстүңгө чам үнер Бодундан хамааржыр

Мен 1926 чылда төртүтүгөн мен. Мээм бичин турар үеде араганы хоой эрттир ижер чорук кочтук хоар турган. Алт, шары бакы муштатар оолдар, уругтар оо дүште-даа алыс турган магадыл. Азын чыгарымын болган эмгекти тара-рымын мээм сөгүжүмга ам бо-ла иривит келер-дир. Мээм алам, алам ийн-даа хоймай хоймай тип, кыжылар-биле арагаан, кижиге амыр-дым бербесе, чылаача суу устурун турган. Оон ичин чоруй аны-херекчелерин аагаары хоой-чакы чорун апар. Бир-ла катан оларын келер-дир биле мээмде чүдүдү кылар деп шийтиривит алган мен. Авам, атамнын адым ийн бугу ийн дүшүрүшкөн бир-бир аны дүшүрүшкөн мен. Досларым-даа болган. Хойнактаа мээмде эгүт канып үнер. Агаа-ла чам-амг суг үндү. Кайыян орта чүве бооп бо, азындык ханышкылар даш чурталарыны мичан дилмаан мен. Бо «үлөткөдү» — хун катан кылдым. Авамны дүшүрүшкөн турарын көргөн, чүткө ичкан ичин ичин чугалаан мээм, сонда мээмде чүткө кылбас мен деп аладым. Адам, адам ичкан мээм чөсөт-лөт, алаан-ла болушкан. Оларын мээм соугар хой арага интилин алаан, мээм хоойтуушак иччар киргенер. Шып-пал-ла келер ирер, кады арага шоолугу-ла тура чок болуу, аалдар келбесе, апарганнар. Оон бээр ам азын үе артык.

Араганы хоой үнерге, оо кыжын организминге хоре-дыг дээрин эин билер бис. «Араганың үстүңгө чам үнер деп улустун чугалаан турарын көчүгүш шын. Эирин алган, кем-херек үгүдөгүн, интилин чорум-чурумун үрөөн чоруктар бо-ла болулар. Мен ма-наа бодунун дугайында бил-гесей-дир мен. 18 харым турган-ла арагаге сулугуун, кады эверкин, азынтер, азын-балбас оюнуларын даа апар-ган мен. Мени арага азын-те төрөгөн деп чүвени ам азын бодун чорур-дир мен. Ам арага интилекчилер бээр дөрт чам азын турар. Мээм амьдралымын агаары дүшүрүшкөн иччар баш чоруй «оюну» чыгарымын мээм уугу аас-кейин. Эичи Та-мара Васильевна Даваа арага дугайында бесталарыны кы-зын, мени арагадан чарын, эм-неэн, Т. Даваага оо хүнерде уду-биле четтиргениниң алы-редерин чорур мен. Эинтилекчелер өөлдүк бир, ийн чам инти-лекчелер берген сүмөчүн ха-жыткыс болза эм. Куду дүш-мен, уруг дөс эрттиривит чедир бо-ла чаалдын баар мен. Ийдег чаралар арага икчи-рин-даа бодадыл, чурум бугу-гаар ойлан-хоойгон алган, ча-нын кээр мен.

Чамдык удуе ичкөшө арага куткан, «саргыштаан» турар. Мээмдег азындала арага дүшүрүшкөн анык дээр-тин, амалайып, ала-ла эргит бугу-биле идманчакта дээр. Кызыл-Маяканың суурда эвер-көшкөн, катан ичкан алган, боттарынын кадымын үнер чорук, арын-шүрүн окулган тылч оон ийн-чакыгы эштер-иниң бари хомудачыгы. Ша-к мээмдег кижилерге өмдөз нөгүсүнерин, алабадан эрмөдөр профилаторикке чорудары-на чедир хемчелерин адыр болза эин деп, боодар мен.

Т. САРЫГЛАР.

Барыш-Хемчик район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СЦЕНАДА - МӨГЕЛЕР

Республиканын шыраак мөгелерин-биле удураакчыларын бо юбилейин чылдын февралы айдан эгезеэн. Оон кол сорудагы — тына хууштин, самбо болгаш хостуг хууштерин пропагандалары болуу. Оларын биринчү күнүшүнүн Ууг-Хем районун Хайыракан сууруну чуртакчылары согуруган көргөшөр. Мөгелер-биле удураакчыларын, көргүзүлгү хууштерин бижиткенин сценарий бутаар эрттиривит турар. Мөгелерин көргүзүлгү хууштерин хууш дугайында солун кино-журналдар-биле канысрашкан.

Хостуг болган самбо хууштерин ССР-ниң спорт мастелери, спорт мастелеринге кандидаттар көргүзүлгү хууштерин чонга бараалгатышаан, ону пропаганда

лаар база хууште мнак аныктарын агаа хаара тудар талаам-биле аяктыкты ич-кы чорурлар. Республиканын шыраак мөгелеринин ийги үнүшкүсүн Кызыл районун «Тилек» совхозунун аякчы-ишчилери согуруган көргөшөр. Мөгелер хууштин пропагандалар болгаш оон аргаларын көргүзүр-биле кызыл-гааратталышаан. Олар боттары солун программаның кошертин чонга бараалгатып турарлар. Бо ууда оларын чараш күө-сеткен ирарын, тышкыларын болгаш интилекчилер оо-даа номкерлерин Кур-Чер сууруну чуртакчылары согуруган көргөн.

Б. КЕНЕШ.

САНЫ ДЕННЕСКЕН

Шыдараа талаам-биле хоой чөмчүлүнү ат даш эргип турар маргалактын анык чартыгынын эгезин спорту делегес улам чыдагыт. Баштайгы калде В. Заверин биле Ч. Оон ойну. Заверин 1975 чылда Култууринин болгаш дышталыгынын И. Гас-тедла аттыг паратынын ша-налы даш болган маргалак В. Кулун-биле бирги, ийги черин үлөшкөн, бирги разряд-ты чедип алган турган. Мы-чала-даа хоорайнын спорт интилекчилеринин өсөлүгү чемпионаттарына арай чедип-

тин чок ойнал, бодунун разрядын бадылап шыдаан кел-ген. Оон оюнда бип онагай чүве— хоой эрттиривит кө-рөшөр. Ийн, талаамыда теория өөренирине ам-даа шуут ханылавын турарында болгу-дугу, иччанган дөрт салыг дур-гууда кымык-даа удураакчыл-келген шыраак ишчилерин Чыраак-оон — Оон артык оюндугу ораш-ла, сал-гынын өсөлүгү көштеринде нояны-биле ийн өөшкөн, аякты тергезин чара шалад-ынаш, тертеге уду ар төлөткө артык. Ийги разрядчы Вик-

ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ КҮШТҮГ КИЖИ

Бис артык кымык Москва чогуунда делегейге баалаа инти-лекчилерин турдууга. Ин-тилекчилер агаары хаалкыт сол-густуен, ийн чурат-балыкты шайтанган, оон сонда до-раан-ла арыг харга «оштыр» дына-ла эин дилтангы алган бис.

Ичкан 160 килограмм делет-дин Василий Алексеев мнак оюнуларыны баарыг стол те-низин чык, азынгар-кышан-гай ойну, биллээр азынгар оюну шактары эрттиривит турган. Оо үргүлчү солугарын шайтангынын ирарында уду турган. Чамдык үелерде дүшүгү хар бооп тыткан черише иччар хууш турга бестин оо дүште-даа чок уду чыдар кижилер. Василий артын тура ханын келгеш, кызыл-даван, харыг эргип ич-кырына үнүп келген, дөмбүдө күткөн дөштүгү сугу ижер чачылды. Оо номнар номчу-рунга база удуг согуругалды. Бо чылдын августун тоңу-дунде бис Москвага база наан, ужураак бердине. Оон, ичкан итинга көдөрүнерин талаам-биле делегей маргалакчыны белектерин турган үеи чүве, ССР-ниң ишкеник командан-тында кезишкенин ичкан чыгында маргалакчы Москва чогуунда Подольск хоорайга болган. Агаа Василий Алексеев делегейин ийн чаа ре-корду тургускан. Иччанган делегейин чедип дашыр. Мю-хей, Монреале Олимпиадаларында чемпиону Алексеев итинга көдөрүн эгезеэн үеи-

ден тура 80 делегей рекорду тургускан күнү оо болган. Аар атлетика делегейинде аныктык спортуларынын бирги чер даш шүдө оюн-нары бо чылдын сентябрыда Штутгарте хоорайга болуп эр-кен. Агаа болгаш маргалакчы оон аар делегейин Вис-сий Алексеев база катан анык оюнуларыны чедип ал, делегейин сес дашыр чемпиону апарган.

Василий Алексеевти деле-гейин оо күштүг кызын, итинга көдөрүндүлүш ханы ден адан турар. Оо ам үеде ады харык кирген, ич-чала-даа итинга көдөрүн оо каар хамаан чок, а харык Олимпиадин оюнуларынын ийн дашыр чемпиону аты чедип адыр күздөгүн. Ийдег атты амга мездир делегейин чыгыс-ла итинга чедип албаан. Аларын совет спорту 1942 чылда Рязаныга төртүтүгөн. Оо-булеиниң дөрт дугаар уруу болган. Оо бичининде тура-ла күш-ажагы дадыгып, сизген кезип, ийн чарын, кү-дуктан суг дашып, оюндугу аныктык кызырына көчүгү аныктыкты Алексеевтиң өт-булест Архангельск областе көжө берген, алаа ийн кезип, ооу Дени хемки куду сады-дып, аяктыг турган. Оо бер-ге аяктыг Василий күздөгүн-биле бепдинип, мөге-шыраак көргүзүп, оскөрдөп үргүлчү мгылыг турган. Аяктык аныктарын кезишкөн шлолаан дооскан, Ар-хангельсктин ийн аякы-

Дмитрий ИВАНОВ, аалдары спорт мастери.

ТЕРГИИННЕР ЧЫЫЛГАН

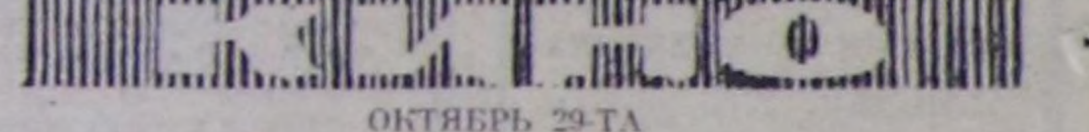
Дуун Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хурадаларына милицияны тергилеринин сабту болуп артык. Ону Октябрьниң социализм Уугу революцияны болгаш Совет милицияның 60 чыл оюна тургускаан-кай. Сабтка бүгү райкуе-компаринин иштик херектер кидитеринин эи муракчы аяктыкчылары киркишкен. Чыгылаштарыны мурунуга «Уугу Октябрьниң болгаш Совет милицияны 60 чыл юбилейин төлөтүп утуу» даш чарышка тергилеринин кирген уугу» деп планеталык Тыва АССР-ниң иштик херектер иштинин ораакчымын милициянын подполковник О. Е. Ондар кылган. Сабттын киркишчилери ин-

ОКТАБРЬ 29-ТА

10.00 — Мездерлер.	17.40 — «Хоорайлар болгаш кижилер» деп документалдык фильм.
10.10 — Эртенги гимнастика.	18.50 — «Комсомолчулар — дөс чок чуректер». «Совет мрнын антология» деп документалдык фильм.
10.30 — «АВТД-лаар».	19.50 — 20.00 — Чалсар.
11.00 — «Ада-недер, өслөргө».	20.00 — «Човулааның дөвүнчүгү». Хой сериалы уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзүү.
11.30 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа.	21.20 — Футболга ССР-ниң чемпионнады. «Динамо» (Тбилис) — «Динамо» (Киев). Тбилистен дамчыдыла. Чапсарда меддеген.
12.00 — «Хой саным эки баранарым бүдүр».	22.45 — «Улустун аялгаары» Кошерт.
12.30 — «Мен—совет аяктыкчы мен». Документалдык телефильм.	23.00 — «Уес». Информатив программа.
13.30 — «Музыкалыг абонемент». Анык күөсө диччилер. Делегей кол-луртарынын лауреатары Н. Виноградова биле В. Сукалов (Фортшано). РСФСР-ниң адырдыг артык профессор В. В. Горпоставна дамчыдылган чорудар.	23.30 — Ленинни комсомолдун шаңгалынын лауреатарынын концерт.
14.00 — «Спортлоо» тиражы.	00.25 — 01.00 — Спорту гимнастика делегейин кубогу. Испаниядан дамчыдыла.
14.20 — «Калдыкыла». Эртен-кентеридегилег программа. Эичи Ю. В. Бельчикова дамчыдылган чорудар.	
15.05 — «Тоол аалдан келген». «Чегин Джин». Уран-чечен телефильм. РСФСР-ниң улустуң артык В. Леонтьева эге сөс чугалаан.	
16.35 — 16.45 — Чалсар.	
16.45 — «Комсомо». Документалдык фильм.	
17.10 — «Литература бесталаары». Чогаалчы А. Сур-	

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ОКТАБРЬ 29-ТА

«НАЫРАЛ»: «Ак БИМ» кара кулак (2 сериялыг) 10.00, 13.30, 17.00, 20.20 шактарда.	«ВОСТОК»: «Хосталган солдаттары» (2 сериялыг) 12.40, 16.40, 19.40 шактарда.
«ШОНЕР»: Кышчының 9.35, «Шолу эртер» 11.05, 15.15, «Бодузу-биле чуртлаар» 12.50, 17.00, 18.50, 21.15 шактарда.	«КАА-ХЕМ»: «Ичинин кырында дун» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Тыва АССР-дин Министрлер Чөвүдөшүнүн Ном үндүрер чер, полиграфиза болгаш аом саддымың талаам-биле эргелелинги типографиза (Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко кудумчузу, бакың № 1).

Тираж 16332 Чамың № 233

ТС-00993